

УДК 81'243:378(083.97)

**ПРО ВІДПОВІДНІСТЬ ПРОГРАМ ІЗ МОВНОЇ
ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ
ЄВРОПЕЙСЬКИМ КОМПЕТЕНЦІЯМ
ВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ**

Ушакова Н.І., канд. пед. наук (Харків)

Статтю присвячено дослідженню відповідності програм з мовної підготовки іноземних студентів українських ВНЗ та європейських мовних компетенцій CEFR та ALTE.

Ключові слова: програми з мовної підготовки, іноземні студенти, європейські мовні компетенції.

Статья посвящена исследованию соответствия программ по языковой подготовке иностранных студентов украинских вузов и европейских языковых компетенций CEFR и ALTE.

Ключевые слова: программа по языковой подготовке, иностранные студенты, европейские языковые компетенции.

The article is devoted to the investigation of the correspondence of the Language training programs for foreign students of the Ukrainian high school institutions to the Common European Framework of Reference (CEFR) and the Association of Language Testers in Europe (ALTE).

Key words: Language training program, foreign students, European language competences.

Сучасна освіта має яскраво виражений міжнародний характер, а проблема навчання іноземних студентів є однією з найважливіших у міжнародному освітньому співробітництві. Педагогічні дослідження останніх років обґрунтовують необхідність розробки теорії навчання нерідною мовою в нерідному соціокультурному середовищі [10].

Визначаючи актуальність нашого дослідження, підкреслимо, що кожна педагогічна система може бути схарактеризована принаймні двома змінними чинниками: зовнішнє середовище, у якому проходять життєдіяльність і навчально-пізнавальна діяльність студента та мова як засіб взаємодії із середовищем і засіб навчально-пізнавальної діяльності [10].

Перший змінний чинник – середовище. Навчаючись у рідній країні рідною мовою, студент достатньо адаптований до життєдіяльності та навчального процесу, він порівняно легко вирішує проблеми взаємодії з навколишньою дійсністю. В іншій країні, у незнайомому соціокультурному середовищі найпростіші взаємодії з ним перетворюються на проблеми та потребують значних зусиль.

Другий змінний чинник – мова. Рідною мовою спілкування й навчання за всіма рівнями – від побутового до професійного – здійснюється максимально комфортно. Взаємодія з незнайомим середовищем іноземною мовою й навчання цією мовою значно складніші та є фактором, що потребує системного вивчення й організації.

Навчання іноземних студентів становить комплекс педагогічних, психологічних і методичних проблем, і навчання нерідною мовою є тільки однією з них. А.І. Суригін [10] розглядає навчання студентів на підготовчому відділенні як єдність трьох складових: мовної (мета – комунікативна компетентність), загальнонаукової (мета – загальнонаукова загальнопрофесійна компетентність) й адаптаційної (мета – адаптованість до нового середовища). На наступних етапах навчання іноземних студентів – основному та завершальному – ця тріада не втрачає своєї актуальності.

Основними об'єктами педагогічного пошуку є освітній стандарт, система навчальних програм і система підручників і навчальних посібників, що реалізують вимоги першого і другого чинників педагогічної системи.

Для початкового етапу підготовки іноземних громадян (підготовчий факультет) створені «Навчальні програми (довузівська підготовка іноземних громадян)» [4]. Як підкреслюється в передмові до цих програм, вони є базовими і навчальні заклади можуть вносити в програми свої корективи. Нас будуть цікавити програми з мовної підготовки (українська і російська мови).

Створені також програми для основного та завершального етапів навчання іноземних студентів. Основою для створення всіх програм стала «Программа по русскому языку студентов-иностранцев основных факультетов высших учебных заведений Украины III-IV уровней аккредитации», підготовлена великим колективом авторів [8].

Що стосується наявності підручників, які реалізують програмні вимоги, то спектр цієї методичної літератури достатньо (якщо не

занадто) широкий. Для початкового етапу навчання створена велика кількість підручників і посібників [5; 9; 11; 12 та інш.]. У Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна для забезпечення комунікативних потреб студентів основного етапу навчання колективом кафедри мовної підготовки підготовлено підручники для різних профілів навчання (для економістів, медиків, біологів, психологів, студентів фізико-математичного профілю, філологів) [1; 2; 6; 7].

Як бачимо, складові навчальної системи, що забезпечуються програмами та підручниками, сформовані на достатньому рівні.

Що ж стосується освітнього стандарту, який є відправною точкою побудови навчально-педагогічної системи, тут, на жаль, справи складаються не так благополучно. Точніше сказати, для мовної підготовки іноземних студентів українських ВНЗ освітній стандарт не створений взагалі.

Тому ми бачимо своє завдання і новизну свого дослідження в тому, щоб з'ясувати, які педагогічні і методичні передумови для створення такого стандарту існують на цей момент.

Крім того, ураховуючи зазначений вище міжнародний характер сучасної освіти, необхідно з'ясувати точки зіткнення, які дозволять співвіднести вимоги майбутнього стандарту з існуючими міжнародними вимогами. Це стане фундаментом вирішення цієї нагальної методичної проблеми.

Загальноєвропейські компетенції володіння мовами CEFR (Common European Framework of Reference) є нейтральною лінгво-методичною системою для розвитку й оцінки володіння іноземними мовами. Система компетенцій забезпечує спільну метамову та спільні терміни для мовної освіти. Концепція CEFR базується на діяльнісно-орієнтованому підході до навчання, а також описативній схемі використання мови: компетенції, види мовленнєвої діяльності, стратегії (загальні та комунікативні), цілі та завдання мовної освіти, сфери спілкування, типи текстів, теми, ситуації (контексти) використання мови, умови й обмеження спілкування. Встановлено (9) рівнів володіння мовою, спільна шкала рівнів, шкала самооцінювання, 54 ілюстративні дескриптори (якісні та кількісні твердження за зразком «може робити що-небудь»).

Зрозуміло, що необхідна розробка системи компетенцій і рівнів володіння українською мовою, що відповідала б як CEFR, так і новій

системі освітніх рівнів бакалавра і магістра, які з'явилися в Україні разом з уведенням принципів Болонської декларації.

У системі CEFR знання й уміння студентів поділяються на три великі категорії, які, у свою чергу, розподіляються на шість рівнів:

A Елементарне володіння

A₁ Рівень виживання

A₂ Передпороговий рівень

B Самостійне володіння

B₁ Пороговий рівень

B₂ Пороговий поглиблений рівень

C Вільне володіння

C₁ Рівень професійного володіння

C₂ Рівень досконалого володіння

Для кожного рівня описані знання й уміння, якими має володіти студент у читанні, аудіюванні усному та писемному мовленні. Загальні характеристики рівнів мають такий вигляд:

Рівень	Характеристика
A ₁	Розумію та можу використати в мовленні знайомі фрази та висловлювання, необхідні для виконання конкретних завдань. Можу відрекомендуватися та відрекомендувати інших, ставити запитання про місце проживання, знайомих і відповідати на них. Можу брати участь у нескладній розмові, якщо співрозмовник говорить повільно та чітко і готовий прийти на допомогу.
A ₂	Розумію окремі речення й уживані висловлювання, що пов'язані з основними сферами життя (наприклад, основні відомості про себе та членів своєї родини, влаштування на роботу і т.і.). Можу виконати завдання, пов'язані з обміном інформацією на знайомі або побутові теми. Можу розповісти про себе, свою родину, основні аспекти повсякденного життя.
B ₁	Розумію основні ідеї чітких повідомлень на типові теми (робота, навчання, відпочинок). Умію спілкуватись у більшості ситуацій, які можуть з'явитись під час перебування у країні мови, що вивчається. Можу скласти повідомлення на відомі або цікаві для мене теми. Можу описати події, враження, викласти й довести свою думку

B ₂	Розумію загальний зміст складних текстів на абстрактні й конкретні теми, в тому числі вузькоспеціальні тексти. Розмовляю достатньо швидко та спонтанно, щоб спілкуватись із носіями мови без великих ускладнень. Вмію робити чіткі детальні повідомлення на різні теми, сформулювати свої погляди на проблему, продемонструвати переваги й вади різних точок зору.
C ₁	Розумію складні за обсягом тексти різної тематики, розумію прихований зміст. Розмовляю спонтанно у швидкому темпі, не відчуючи ускладнень із підбором слів і висловлювань. Гнучко й ефективно використовую мову для спілкування в науковій і професійній діяльності. Можу створити точне, детальне повідомлення на складні теми, володію моделями організації тексту, засобами зв'язку.
C ₂	Розумію будь-яке усне чи письмове повідомлення, можу скласти зв'язний текст, спираючись на кілька усних і письмових джерел. Розмовляю спонтанно у високому темпі і з високою ступінню точності, підкреслюючи відтінки значень навіть у складних випадках.

Оскільки навчання іноземних студентів в Україні здійснюється поки що переважно російською мовою, подивимось, наскільки питання про уніфікацію освітніх вимог вирішене для російської мови.

У Росії створені Державні стандарти з російської мови як іноземної. Вони співвіднесені з рівнями мовного тестування ALTE (Association of Language Testers in Europe). Принципи ALTE – розробка рівнів володіння мовою з метою міжнародного визнання документів про мовну освіту. У переліку мов, володіння якими може бути перевірено за шкалою ALTE, 26 мов, у тому числі російська. Система ALTE скоординована з європейською системою CEFR. ALTE, CEFR та російська система тестування з російської мови як іноземної співвідносяться наступним чином.

Російська система тестування РМІ (РКИ)

ТЭУ Элементарный уровень	ТБУ Базовый уровень	ТРКИ 1 Первый уровень	ТРКИ 2 Второй уровень	ТРКИ 3 Третий уровень	ТРКИ 4 Четвертый уровень (уровень носителя языка)
--------------------------------	---------------------------	-----------------------------	-----------------------------	-----------------------------	--

Європейська система тестування CEFR

Break – through	Waystage	Threshold	Vantage	Effective operational proficiency	Mastery
Level A ₁	Level A ₂	Level B ₁	Level B ₂	Level C ₁	Level C ₂

Система тестування ALTE

Break – through	Waystage user	Threshold user	Independent user	Competent user	Good user
Level	Level ₁	Level ₂	Level ₃	Level ₄	Level ₅

Вимоги програм для підготовчого факультету співвідносять з елементарним і базовим рівнями володіння мовою (I семестр) і першим сертифікаційним рівнем (II семестр).

У російській державній системі володіння російською мовою як іноземною другий сертифікаційний рівень – це рівень бакалавра-нефілолога, третій сертифікаційний рівень – рівень бакалавра-філолога. Четвертий рівень – рівень магістра-філолога.

Ураховуючи однотипність вимог до іноземних студентів що отримують вищу освіту іноземною мовою, можна використати європейську та російську системи оцінювання та побудувати аналогічну систему для українських ВНЗ:

Рівні мовної підготовки іноземних студентів в українських ВНЗ

Перший семестр підготовчого факультету (елементарний рівень)	Перший семестр підготовчого факультету (базовий рівень)	Другий семестр підготовчого факультету	Бакалаври-нефілологи	Бакалаври-філологи	Магістри-філологи
--	---	--	----------------------	--------------------	-------------------

Наскільки методично обґрунтований такий перенос перевіримо, проаналізувавши програми з російської та української мови як іноземної для студентів підготовчих факультетів українських ВНЗ.

Параметри оцінки програм (вибірково)	Програма з української мови	Програма з російської мови
Кількість навчальних годин	720	820
Структура програми	3 рівня	2 семестри
Цілі навчання	Освітня мета реалізується за умови досягнення студентами певного рівня володіння мовою, тому комунікативна мета є основною. Вона досягається формуванням у студентів потрібних мовних і мовленнєвих умінь читання, аудіювання усного та писемного мовлення.	1) Оволодіння російською мовою як «робочою мовою» для подальшого навчання у ВНЗ за обраною спеціальністю; 2) Оволодіння російською мовою як засобом спілкування; 3) Оволодіння російською мовою як засобом ознайомлення з російським й українськими країнознавчими реаліями.
Вимоги до володіння видами мовленнєвої діяльності	1. Обсяг тексту – 0,5-0,7 с., час читання – 10-15 хв. 2. Обсяг – 1-2 с., час – 15-20 хв. 3. Обсяг тексту і час читання встановлюється залежно від настанови на глибину розуміння та характер відтворення (від 1 с. до 3-4 с.).	Обсяг тексту 0,5-0,7 с., час читання – 10-15 хв. (на початковому етапі), в подальшому – обсяг 1-2 с., час читання – 15-20 хв.

Аудіювання	1. Обсяг тексту – 0,5 с. 2. Обсяг тексту – до 1-1,5 с. Пред'явлення одноразове чи дворазове. 3. Навчальні лекції обсягом 2-3 с.	Обсяг тексту 0,5 с. на початковому етапі, до 1-1,5 с. у подальшому. Пред'явлення – вербальне або зображувально-вербальне, одноразове чи дворазове. Лекції зі спеціальності обсягом до 3 с.
Писемне мовлення	1. Диктант і письмова розповідь до вивчених тем обсягом 50-70 слів; 2. Творчий диктант на матеріалі тексту зі спеціальності, складання простого тексту та відтворення його змісту з опорою на план, обсягом тексту до 1,5 с., Твір за вивченою темою – обсяг до 1,5 с. 3. Запис лекції, обсяг тексту – 2-3 с. Складання простого та складного плану, стислого та докладного конспекту – тексту зі спеціальності (2-3 с.), з країнознавства (3-4 с.)	Диктант і письмова розповідь відповідно до вивчених тем обсягом 50-70 слів (на початковому етапі); у подальшому творчий диктант на матеріалі тексту за спеціальністю, складання простого плану прочитаного тексту та відтворення змісту з опорою на план, обсяг тексту – 1-1,5 с., твір за вивченою темою – обсяг до 1-1,5 с. Складання простого та складного плану тексту обсягом 2-3 с стислого та докладного конспекту зі спеціальності (2-3 с.), твір на задану тему обсягом 2-2,5 с.

Усне мовлення	1. Переказ прочитаного або прослуханого тексту, розповідь за вивченою темою (обсяг 50-70 слів), діалог за заданою ситуацією (3-5 реплік студента). 2. Темп мовлення – 120 -130 складів/хв. Переказ прослуханого або прочитаного тексту (100-150 слів). Переказ за вивченою темою (100-200 слів). Побудова діалогу (не менше 10 реплік). 3. Темп мовлення 150-180 складів/хв. Переказ прочитаного або прослуханого тексту з визначенням основної ідеї та її аргументації, висловлення за вивченою темою (обсяг 300-400 слів).	Темп мовлення – 120-130 складів/хв. на початковому етапі, до кінця навчального року – 150-180 складів/хв. Переказ прослуханого або прочитаного тексту, обсяг висловлення від 100-150 до 300-400 слів, складання розповіді за вивченою темою (150-200 слів). Побудова діалогу (не менше 10 реплік).
---------------	---	--

Чітке структурування програми з української мови на три рівні, що приблизно відповідають європейським A_1 , A_2 та B_1 (у російській системі ТЭУ, ТБУ, ТРКИ₁), дає можливість співвіднести цю програму з європейськими стандартами. Програми з української та російської мови для студентів основного етапу навчання також співвідносяться між собою та російськими та європейськими стандартами за рівнем вимог до володіння всіма видами мовленнєвої діяльності.

Таким чином, існуюча система побудови програм з мови навчання для іноземних студентів українських ВНЗ дозволяє здійснити координацію програмних вимог з європейськими системами CEFR та

ALTE. Перші кроки в цьому напрямку вже зроблено. Сучасне життя вимагає систематизації та завершення цієї методичної роботи. Студент буде краще орієнтуватися у своєму рівні володіння мовою навчання, якщо цей рівень матиме міжнародно визнані характеристики та назву.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бей Л.Б. Введение в специальность: Введение в языкознание. Введение в литературоведение. Тексты для чтения и развития научной речи на русском языке для иностранных студентов / Л.Б. Бей, Н.И. Ушакова – 2-е изд-е испр. и доп. – Х. : ХНУ имени В.Н.Каразина, 2008. – 296 с.
2. Давыдова А.Н. Тексты и задания по русскому языку: учеб. пособие по рус. яз. для иностр. студентов III курса эконом. спец. / А.Н. Давыдова, Е.В. Копылова, Л.П. Санина. – Х. : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2006. – 124 с.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. вид. докт. пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 237 с.
4. Навчальні плани та програми: (довузівська підготовка іноземних громадян) / Уклад.: Л.Г. Новицька, О.Ф. Гудзенко, М.І. Дудка [та ін.]. – К. : ІВЦ «Вид-во «Політехніка», 2003. – Ч.1. – 56 с.
5. Начало: Элементарный курс русского языка для иностранцев: учебник / Будильцева М.Б., Царева Н.Ю. – М. : Изд-во РУДН, 2006. – 420 с.
6. Петрушова О.В. Учеб. пособие по русскому языку: научный стиль / О.В. Петрушова, И.И. Черненко, Г.А. Славтич; 2-е изд., испр. и доп. – Харьков: ООО «Компания СМІТ», 2006. – 280 с.
7. Практическое пособие по грамматике русского языка. Филологический профиль: Учеб. пособие для иностр. студентов 1 курса / Л.Б. Бей, Л.Э. Ильина, Т.Е. Манивская, Н.И. Ушакова – 2-е изд., перераб. и доп. – Харьков: ХНУ им.В.Н.Каразина, 2008. – 180 с.
8. Программа по русскому языку для студентов-иностранцев основных факультетов высших учебных заведений Украины III-IV уровня аккредитации / Н.И. Нагайцева, Т.А. Снегурова [и др.]. – Харьков, 2004. – 58 с.
9. Русский язык: учебник для иностр. студентов подгот. фак-в / [Витковская Э.В., Горлова Э.К., Маевская Г.Е. [и др.]] – Харьков: Мир детства, 2002. – 320 с.
10. Сурыгин А.И. Дидактический аспект обучения иностранных учащихся (теория обучения на неродном для учащихся языке) / А.И. Сурыгин. – СПб. : Нестор, 1999. – 391 с.
11. Чистякова А.Б. Русский язык для иностранных студентов / А.Б. Чистякова, Э.Н. Джурко, И.П. Петренко; 3-е изд., перераб. – Харьков: Константа, 2004. – 610 с.

12. Чистякова А.Б. Українська мова для іноземців / А.Б. Чистякова, Л.І. Селіверстова, Т.М. Лагута. – Харків : Індустрія, 2008. – 384 с.